

Dominical

Reportatge
l'altra capital del Gòtic
 Castelló d'Empúries, ve segles
 segles XIV i XV, un punt de trocament
 de creació artística. Entrevista

Entrevista **Pep Invernó** «Els jocs van en consonància amb la societat» PÀGINA 5. Reportatge **Ernest Dalmau** Compaginant la feina d'administratiu amb l'art ha pintat 2.000 quadres PÀGINES 6 i 7. Reportatge **García Márquez a Cadaqués** PÀGINA 9.

llibre de Doms

Dominical

SUMARI

Pep Invernó

Ernest Dalmau

Estratègies educatives

«Gabo» a Cadaqués

El Montgrí i les Dunes

Aranyes i rates

Dominical

Dominical

2 Dominical
Diumenge 28
de novembre de 2004

Fotos:

1 Fragment del Retaulle de la Verge de Canapost (anònim de la segona meitat del segle XV), que mostra el bisbe sant Nicolau amb les monedes reservades al rescat de les donzelles destinades a la prostitució. És al Museu d'Art de Girona. **Foto: R. Manent.**

2 Un altre detall del mateix retaulle de Canapost, on es pot veure Sant Bernat en oració rebent la ciència divina amb la flet de la verge. **Foto: R. Manent.**

3 Fragment del retaulle de Sant Miquel de Cruïlles (1416-1417), que relata la victòria sobre l'anticrist. És obra de Lluís Borrassà i es conserva al Museu d'Art de Girona. **Foto: C. Aymerich i Barba.**

4 La taula central del retaulle de la Verge de la Llet de Torroella de Montgrí (1363-1373), atribuït a Llorenç Saragossa. Es mostra al públic a la Fundació Francisco Godia, a Barcelona. **Foto: Gasull.**

5 El Retaulle de Sant Miquel de Castelló d'Empúries (1448), obra de Joan Antígó, Honorat Borrassà i Francesc Vergós. És al Museu d'Art de Girona. **Foto: J.M. Oliveras.**

6 La crucifixió de l'apòstol en el Retaulle de Sant Pere de Púbol (1437), de Bernat Marlorèll. És al Museu d'Art de Girona. **Foto: J.M. Oliveras.**

7 Detall que mostra la resolució del dubte al Retaulle de Sant Tomàs de Llado, anònim, datat cap al 1350. Es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya, a Barcelona. **Foto: Calveras, Mèrida, Sagristà.**

(Ve de la pàgina 3) bablement per a l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries, de Pere Baró; Retaule de Sant Antoni a Vilatenim (1401), de Mateu Codó; Retaule de la Vera Creu i els set Gois de la Verge (1403), a l'església de Sant Feliu de Guixols, de Jaume Cabrera; Treball de pintura a compte de Castelló d'Empúries (1406), de Pere Mates; Retaule de la capella de Sant Pau, al terme de la Bisbal (1407), de Jaume Cabrera; Retaule de Sant Miquel de Fluvià (1407), de Francesc Borrassà; Reparació del retaule de sant Miquel i sant Antoni de l'església-monestir de Sant Feliu de Guixols (1411), a càrrec de Francesc Borrassà; Retaule de la confraria dels carnissers de Castelló d'Empúries (1413), de Francesc Borrassà; Retaule de Sant Joan Baptista i Sant Bartomeu (1413) per a la confraria dels sastres i destinat a l'església-convent de la Mercè de Castelló d'Empúries, de Mateu Codó; Retaule de l'església parroquial de Fortià (1414), d'Arnau Pintor; Retaule de l'església de Santa Eulàlia de Noves, a Garriguella (1415), de Mateu Codó; **Sant Enterrament per a la capella de Santa Caterina de Torroella de Montgrí** (primera meitat del segle XV), atribuït a Jaume Cabrera (és al Museu d'Art de Girona); **Retaule de Sant Miquel de Cruïlles** (1416-1417), de Lluís Borrassà (Md'A); Retaule de Sant Sadurní de l'Heura (1421), de Francesc Borrassà; Retaule de la Santa Creu a l'església parroquial de Fontclara (1421), de Pere Pinyana; Tabernacle i decoració de la custòdia major de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries (1421), de Pere Comes; Retaule de Santa Anna per a la parròquia de Sant Pere de Figueres (1439), de Pere Codó; Retaule de Vilacolum (abans de 1450), de Pere Codó; **Retaule de Sant Pere de Púbol** (1436-1439/1442), de Bernat Martorell (Md'A); Retaule de Sant Pere Màrtir per

Fotos:

8
El Retaule de Santa Cristina de Corçà (segons meitat del segle XV), obra del Mestre d'Olot, que podria ser Miquel Torell. Es conserva al Museu d'Art de Girona. A baix, un detall del mateix Retaule, que mostra l'arrancament amb garfis dels pits de la santa penjada a l'eculi. **Fotos: J.M. Oliveras.**

9
El Sant Enterrament de Torroella de Montgrí, atribuït a Jaume Cabrera i que data de la primera meitat del segle XV, es conserva al Museu d'Art de Girona. **Foto: J.M. Oliveras.**

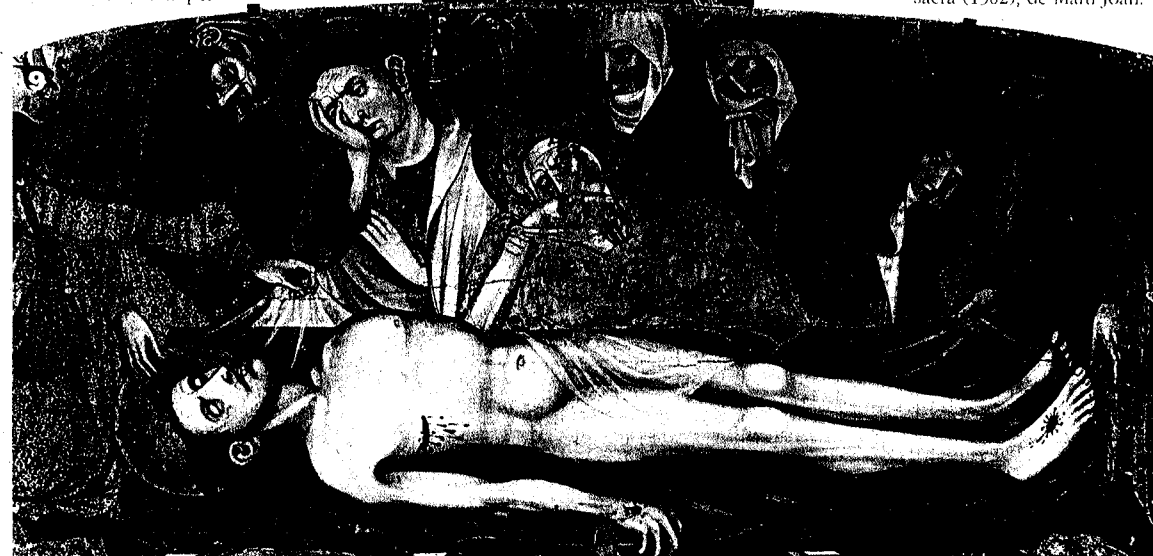
10
Aquest Calvari precedent de Santa Eulàlia de Cruïlles s'atribueix a Ramon Solà II i és de mitjans del segle XV; es troba en una col·lecció particular i només n'hi ha imatges en blanc i negre a l'Institut Amatller d'Art Hispànic.

11
Aquesta fotografia en blanc i negre (també a l'Institut Amatller) és l'únic que es conserva del Retaule de la Mare de Déu de Púbol, de la segona meitat del Segle XV, atribuït també a Ramon Solà II. Abans del 1936 era en un altar lateral de l'església parroquial; en l'actualitat està desaparegut (segurament destruit).

8

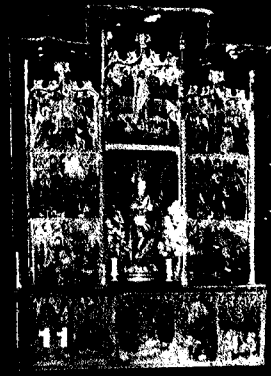
a l'església dels Predicadors de Castelló (1414) d'Andreu Mates; **Retaule de Sant Miquel de Castelló d'Empúries** (1448), de Joan Aigüé, Honorat Borrassà i Francisc Verge (Md'A); Retaule dels Set Gois de la Verge per a l'església de Santa Eulàlia de Noves, a Garriguella (1451), de Pere Joan Rovira i Miquel Rovira; Retaule de la Concepció per a l'església dels Franciscans de Castelló d'Empúries (1451), de Pere Comes, acabat per Bartomeu Bosom; Retaule de Sant Gil de Vilamaniscle (1456), de Bartomeu Bosom; Treballs de pintura a compte de Castelló (1458), de Mateu Alemany; Retaule de Sant Quirze per a l'església parroquial de Sant Julià de Verge (1460), de Ramon Solà I; **Calvari per a l'església de Santa Eulàlia de Cruïlles** (mitjan del segle XV), atribuït a Ramon Solà II (col·lecció particular); Retaule de Sant Julià per a l'església parroquial de Fortià (1461), d'Andreu Fàbrega; Treballs a compte per a Sant Climent, Sescelbes i Espolla (1465), de Damià; **Retaule de Sant Bartomeu de Cruïlles** (segona meitat del segle XV), de Ramon Solà II (Md'A); Decoració de la imatge de la Verge i l'Infant per al retaule d'alabastre de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries (1470), de Bartomeu Bosom; Retaule del convent de Agustins de Torroella de Montgrí (1471), de B. Bosom; **Retaule de la Verge de Canapost** (segona meitat del segle XV), anònim (Md'A); **Retaule de Santa Cristina de Corçà** (segona meitat del segle XV), atribuït al Mestre d'Olot (potser Miquel Torell) (Md'A); Retaule de la Mare de Déu de Púbol (segona meitat del segle XV), atribuït a Ramon Solà II; Decoració de la fornícula de la Verge per al retaule de l'església de Santa Maria de Castelló (1487), de Rodrigo de Santos; Retaule de l'església de Palol Sabaldoria (1497), a Vilafra de Martí Joan; i Retaule de l'església de Vilafra de Martí Joan (1502), de Martí Joan.

Guerres, canvis de gustos i mala conservació

Tot i la constància documental d'una notable producció de retaules per a esglésies i temples de l'Empordà durant els segles XIV i XV, se'n conserven molt pocs en l'actualitat. Miquel Pujol atribueix la desaparició d'aquestes obres sobretot als nombrosos conflictes bèl·lics que han afectat la zona, i especialment la Guerra Gran. «Aquesta és una zona de pas, i de la mateixa manera que això va afavorir la seva creativitat artística, i l'intercanvi amb Girona i Perpinyà, també va provocar que fos escenari de nombroses batalles en les quals va desaparèixer bona part d'aquest patrimoni», ex-

plica Mossèn Pujol. Però no només les guerres tenen la culpa de la desaparició dels retaules. Hi ha hagut també problemes de conservació a causa de la qualitat dels materials usats en les obres, i també canvis en els gustos socials: «Després del Gòtic va venir el Renexament, i després el Barroc, i alguns retaules que agradaven en una època després no ho feien, i eren substituïts», comenta Pujol, que no creu que quedin massa peces per descobrir, o en mans privades: «S'ha buscat molt, ja, i no s'ha trobat res, i a més la manca de signatures d'aquests treballs dificulta molt la recerca».

L'altra capital del Gòtic

Castelló d'Empúries va ser, durant els segles XIV i XV, un molt notable centre de creació artística del nord-est de Catalunya, al costat de Girona i Perpinyà; aquest fet es va traduir en una destacada producció de retaules, per a tot l'Empordà.

TEXT: ALFONS PETIT

Capítols fets, inbits e concòrdats entre els pabordes, frares menors e confreres de la confraria de la Concepció de la Verge Maria e frares menors de la vila de Castelló Dempurias, de una part, e en Pere Comes, pintor de la dita vila, de la part altre, en e sobre lo retaule de la capella de la dita confraria. (...) Es estat concordat que lo dit Pere Comes ha pintar e metre encuns tot lo dit retaule a fer en aquell les stories e ymagines quis seguexen be e sollempnament segons se pertany a obre sollempne e sumptuose. E primerament en la una punta de part dreta del dit retaule ha pintar langell Gabriel vestit de porpre dor fi e de flori de Florensa segons se pertany, lo qual sera saludant la Maria. E en la dita casa ha a pintar la Maria vestida de bell atzur e fi porprada dor fi, e mes bago a gornir les dites dues ymagens dun sollempne encasament (...). El 6 de maig de 1451, Pere Comes, pintor de Castelló d'Empúries, i la comunitat del convent de franciscans i membres de la confraria de la Concepció de la Verge Maria, també de Castelló, signaven un contracte (sobre aquestes línies se'n reproduïx un petit fragment) segons el qual el primer es comprometia a pintar un retaule de fusta ja existent, d'acord amb la descripció de les figures incloses en el mateix contracte, i pel preu de 100 lliures barcelonenses. Mossèn Miquel Pujol, rector de Vilafrant i de Santa Llogaia d'Alguema, ha trobat aquest document, procedent dels protocols notariaus de Castelló d'Empúries, a l'Arxiu Històric de Girona, i l'ha reproduït al llibre *Pintors i retaules del segle XIV i XV*, un treball amb nombrosa documentació inèdita sobre aquesta matèria que acaba de publicar l'Institut d'Estudis Empordanesos (en col·laboració amb la Diputació de Girona), dins de la col·lecció *Monografies empordaneses*.

Pujol ha investigat en nombrosos arxius documentals i museus i ha arribat a la conclusió que Castelló d'Empúries va ser, durant els segles XIV i XV, el tercer principal centre artístic del nord-est català, després de les ciutats de Girona i Perpinyà. «Castelló, capital de l'històric comtat d'Empúries –coincident pràcticament amb els actuals límits de l'Alt Empordà–, gràcies a la proximitat geogràfica es beneficiava de la influència artística d'aquells dos centres», escriu Mossèn Pujol. Aquest fet va tenir repercussió no només a Castelló, sinó a tot l'Empordà, perquè hi realitzarien la seva activitat nombrosos pintors i perquè es crearien retaules (i obres similars) per a esglésies i temples repartides per tota la zona.

Pel que fa a la relació que Castelló d'Empúries –com a nucli central de la producció artística a l'Empordà– va tenir amb Girona, Pujol escriu que «el prestigi de l'art gòtic es manifestarà en un bon nombre d'obres realitzades als seus prestigiosos tallers, algunes de les quals destinades a Castelló i altres localitats de l'Empordà». A través de Perpinyà, en canvi, «Castelló mateix recollia els corrents i moviments d'innovació procedents del nord i dels grans cercles barcelonins, en un freqüent intercanvi de pintors amb la capital del comtat d'Empúries». D'aquesta manera, en la producció artística de l'època a l'Empordà «hi ha representats tots els estils del gòtic».

La recerca li ha permès a Miquel Pujol identificar una seixantena de pintors que durant els segles XIV i XV van desenvolupar la seva

activitat a l'Empordà. D'alguns només hi ha constància documental de les inicials, o del nom, d'altres únicament apareixen consignats en algun document com a residents en una determinada localitat, mentre que finalment n'hi ha alguns sobre els quals ha pogut localitzar més informació, fins el punt de poder-los relacionar amb altres artistes. Miquel Pujol es mostra fins a cert punt sorprès per la gran quantitat d'artistes que hi havia a Castelló, i per l'alt nivell de la seva obra. Fins el punt que, segons explica, «pintors de Girona, de Perpinyà o de Narbona portaven els seus fills a aprendre l'ofici en tallers de Castelló». Tal i com escriu al llibre, «a Castelló apareix als segles XIV i XV (i fins i tot ja abans, des de la segona meitat del segle XIII), un veritable fogar de tallers pictòrics».

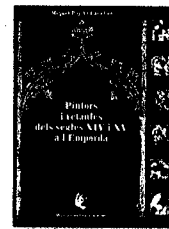
INVENTARI DE RETAULES

Miquel Pujol també ha pogut detallar els retaules (i altres obres similars) elaborats en aquell període i destinats a les esglésies i temples de l'Empordà, la major part dels quals ja no existeixen. La llista (la reproduïm, remarcant en negreta les peces que sí que es conserven) evidencia el gran volum de patrimoni que s'ha perdut, tant per la quantitat d'obres com pel nivell artístic de bona part dels seus autors: Escultura de Sant Jaume (1288), del Mestre Nicolau; Retaule i Creu gran i petita de l'església de Sant Esteve de Vilafrant (1331), de Ramon Peralta i Bernat de Puig; **Retaule de Sant Tomàs de Lladó** (1350), anònim (al Museu Nacional d'Art de Catalunya); **Taula central del retaule de la Verge de la Llet de Torroella de Montgrí** (13463-1393), atribuït a Llorenç Saragossa (Fundació Francisco Godia, a Barcelona); Retaule de l'església de Sant Martí de Terradelles (1369), de Guillem Borrassà I; Retaule

de Sant Blai (1371), a Castelló d'Empúries, de Guillem Borrassà I; Retaule de Sant Eloi (1378), per a la Confraria dels ferrers de Castelló d'Empúries, de Guillem Puig; Retaule amb els dotze apòstols, sant Antoni i sant Francesc (1378), també a Castelló d'Empúries, de Guillem Hospital; Obra de pintura a la capella de sant Blai i altar de Santa Caterina del convent dels franciscans de Castelló d'Empúries (1395), de Pere de Lithu; Retaule de la capella de la Santíssima Trinitat de l'església del Carme de Peralada (1395), de Miquel Canelles; Retaule de la parròquia de Sant Martí de Calonge (1395), de Jaume Cabrera; Tabernacle amb imatges decorades (1399), pro-

(Passa a la pàgina 4)

Investigador constant

Mossèn Miquel Pujol ha consultat molts arxius documentals –l'Històric i el Diocesà de Girona, el de la Corona d'Aragó, el de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli (a Sevilla), el Capítular de Barcelona, l'Històric Comarcal de Puigcerdà– i molts Museus –el d'Art de Girona (especialment el Museu Diocesà), el Nacional d'Art de Catalunya, la Col·lecció Fundació Francisco Godia de Barcelona i l'Institut d'Art Hispànic Amatller, de Barcelona– per escriure «Pintors i retaules dels segles XIV i XV a l'Empordà (sobre aquestes línies, la portada del volum). Però ja hi està acostumat. Nascut a Castelló d'Empúries l'any 1927, compagina la seva activitat pastoral com a rector de les parròquies de Vilafrant i Santa Llogaia d'Alguema amb la investigació històrica, que ha traduït en una important producció de treballs sobre la història i l'art medievals, la filologia i el judaisme català, sempre amb Castelló d'Empúries com a eix de la seva recerca. Per la seva experiència, quan se li demana si en el seu últim treball ha trobat alguna cosa que l'hagi sorprès especialment, diu que «quan un investigador molt, ja està curat d'espants».

Licenciat en Filosofia i Lletres, secció de Filologia Clàssica, va ser professor de l'Institut Ramon Muntaner i dels col·legis La Salle, Les Franceses i Escolàpies de Figueres, on va fer classes de llatí, grec, filosofia i literatura. Ha dirigit cursos de paleografia a Girona, Figueres, Olot i la Bisbal.

